

BAKOS ISTVÁN

Mai gond – holnap i kenyér

(A MEZŐGAZDASÁGI SZAKUTÁNPÓTLÁSRÓL)

VILÁGGONDOK

A sajtó nálunk és az egész világon a politikai hírek között — eléggé egyoldalúan — csak országok, pártok és csoportok harcáról, békéltető tárgyalásokról és biztonságról szól, s jóval kevesebb figyelmet fordít az emberiség olyan alapvető gondjaira, amelyek lényegében a fenti eseményeket indukálják. Ezek legfontosabbika a létfeltételek biztosítása. Hogy a fennálló társadalmak ezt mennyire képesek az emberiségnek megadni, azt jól illusztrálja egy-két érdekesebb adat.

A világ lakosságának ma is több mint kétharmad része (2500 millió fő) rosszul táplált, s közülük több mint egymilliárd ember kifejezetten éhínségben szenved.

A napilapok, a rádió, tv hírül adja nap mint nap, hogy a felszabadító harcokban, helyi háborúkban, terrorakciók során hányan vesztik el életüket, de jóval kevesebb nyilvánosságot kap az, hogy a világon ennek sokszorosa: évente 10—30 millió ember pusztul éhen.

Az emberiség — amely eddig fegyverekre fordította erőforrásainak jelentős hányadát — új háborúk elé néz. De ez a csataér az értelem, a tudás, a technika fegyvereit követeli, mind az egyénektől, mind az emberek nagyobb közösségeitől. Persze sok tényezőtől függ, hogy e világméretű küzdelem az emberiség léteért, létfeltételeiért hogyan zajlik le, vagy egyáltalán lezajlik-e, s nem vezet önpusztításhoz.

Elsősorban attól függ, hogy a világ népességének még ma is nagyobbik hányadát kitevő paraszti tömegek öntudatra ébredése és a tudatos munkásság harca az adott történelmi szakaszban hogyan találkozik. Azaz, mennyi készenlét halmozódik fel az elnyomottakban az újra; hogyan tudják ehhez a gazdasági-technikai feltételeket, mindenekelőtt a harmonikus emberi viszonyokat, a kibontakozás új perspektíváját megteremteni. A továbbfejlődést a közösségek és társadalmak — gazdasági és tulajdonviszonyaira épülő — tudati-műveltségi szintje és ennek dinamikus struktúrája határozza meg. Természetesen a ma pozitívumai; a munkamegosztás tökéletesítéséből eredő hatalmas gazdasági eredmények, a tudományos-technikai forradalom, és az oktatás tömegesedése mind-mind olyan új perspektívába helyezhetők, amelynek célja az emberiség alkotó, teremtő munkáját, a tudatos és kollektív emberi lét megteremtésére felhasználni.

Ahhoz azonban, hogy e cél valósággá váljon, mindenekelőtt a fegyverkezésre fordított óriási befektetéseket kell az emberiség általános felemelkedésének szolgálatába állítani. Ezen belül is egyik legfontosabb feladat az élelmiszer-termelés forradalmasítása.

Ide tartozik az új, nagy hozamú fajták kikísérletezése és elterjesztése, új területek, felhasználatlan bázisok meghódítása élelmiszer-termelésre, a korszerű kemizálás, gépesítés stb., de ugyanígy az agrárnépesség tudati-műveltségi viszonyainak és szaktudásának emelése.

Nem csodálkozhatunk azon, hogy — korszerű mezőgazdasággal és magas szinten képzett agrártermelőkkel — a fejlett országok lakosságának 5—15%-a ellátja

élelmiszerrel a többi termelő és szolgáltató ágazatok dolgozóit, sőt exportra is bőven termel, míg máshol a lakosság 75—95%-a annyit sem tud termelni, hogy elegendő táplálék jusson mindenkinek. Amíg a fejlett országok fogyasztói jövedelmüknek csupán 15—25%-át, addig az indiai, pakisztáni és afrikai fogyasztók jövedelmének átlagosan 75—90%-át is felemészti az élelmiszerekre fordított kiadás.

Mindemellett a FAO 1971-es adatai szerint a szakadék tovább mélyül. Hiszen a mezőgazdasági termelés növekedése világátlagban 3%-os, de ezen belül az elmaradott országoké csupán 1—1,5%-os, míg az amúgyis fejletteké 5—8%-os.

A termelékenység nem is növekedhet akkor, ha a termelők döntő többsége évszázadok óta szinte változatlanul, a közvetlen tapasztalat útján szerzi meg azt a minimális szakismeretet, amit a termeléshez szükségesnek tart.

A szakismeret és szaktudás hatékonyságát számtalan kutatás és statisztikai anyag bizonyítja, de érdekesek azok az eredmények, amelyet J. Maton belgiumi kutatása során észlelt. Eszerint egy szakmunkás csupán a munkaközbeni tapasztalatok átvételével 12 év alatt szerzi meg a szakképzettséghez szükséges ismereteket. Ugyanennek elérésére 3 évi iskolai tanulás mellett csupán öt és fél; 6 évi iskolai tanulás mellett két és fél évi munkaközbeni tapasztalatra van szüksége. Természetesen itt feltételeznünk kell azt, hogy vannak megfelelően képzett szakmunkások, akikkel együtt dolgozva „el tudja lesni a szakmát”.

A tradicionális agrárközösségekben ilyenek sincsenek. Pedig a mezőgazdaság intenzitásának növeléséhez egyre több szakismeretre van szükség. Ahol erről külön rendszabályok, intézkedések vagy az oktatáspolitikai révén nem gondoskodnak, ott óriási aránybeli eltolódások vagy hiányok érezhetők, és a társadalmi-gazdasági fejlődés anarchisztikus jellegűt ölt.

Éppen ezért egy ország politikai helyzetének és gazdasági állapotának elég biztos tükre, hogy hogyan sikerült élelmiszer-termelését megszervezni, ill. megoldani. Az élelmiszer-termelés történeti fejlődését áttekinthetve, Erdei Ferenc három nagy szakaszra tagolja azt:

a) „Az elsőben az egész társadalom túlnyomó részének a munkáját igényelte a szükséges élelmiszerek megtermelése, s ez a termelőmunka még összetartozott mindegyik más termelőtevékenységgel.”

b) „A másodikban még mindig az emberiség többségét kötötte le ez a munka, de már többé-kevésbé elkülönült a mezőgazdaság a többi foglalkozásoktól, ám sajátosságosan a társadalmi munka második vonalába szorult vissza, a társadalmi fejlődés hátráltatójának szerepébe került.”

c) „A harmadikban már csak a társadalom kisebb (s mindegyre kisebb) részének a munkáját igényelte, viszont technikai felszerelése a többi ágak szintjére emelkedett, s ezzel együtt egyenrangúsága is kezd visszaállni.”

(Erdei Ferenc: A mezőgazdaság helye a nap alatt — Bp. 1967.)

A világ agrártermelésében ma még mindhárom típust megtaláljuk. Ahhoz, hogy uralkodóvá a harmadik váljon, nemzetközi összefogásra van szükség. Természetesen nem lehet azonos követelményeket állítani az eltérő fejlettségű és rendszerű országok agrárpolitikája elé. De az aránytalanságok fokozatos kiküszöbölése, az éhínség megszüntetése, a harmonikus fejlődés és a béke csak a világ gazdaság egészének összefogásával érhető el.

Az emberiséget fenyegető élelmezési válság mellett tekintetbe kell venni az iparosodás és technicizálás teremtette veszélyt, a bioszféra természetes egyensúlyának megbomlását is. Az élővilág természetes funkcionálását szintén a világegész racionális közbelépésével tudjuk csak biztosítani. Ezen belül kiemelkedő szerepe van a mezőgazdasági termelésnek és az azt irányító szakembereknek.

Mindennél fontosabb követelmény tehát, hogy a mezőgazdasági népesség természetszerű csökkenésével egyetemben minőségileg új, képzetesebb és nagy áttekinthetőséggel rendelkező szakemberek vegyék át a termelést a mezőgazdaságban, nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt.

Magyarországon sohasem voltak olyan hagyományai a gazdálkodásnak, amelyek tömegeiben ösztönözték volna a parasztságot az önképzésre. Nem támogatták az effajta törekvéseket a termelési viszonyok és a nagybirtokos érdekek sem, s a parasztságnak sem voltak olyan szervezetei, amelyek a szakképzést intézményesen és széles körben terjesztették volna, mint ahogy az Európa több országában történt.

„Sehol Európa paraszt tájain nem fáj úgy ez a név és ez a sors, mint itt... Úgy vannak ezek a meghurcolt parasztok az egész életükkel is, mint a nevükkel. Semmi sem jó nekik, ami paraszt és mégis kénytelenek vele élni, mert országaik törvénye nem engedi máshoz jutni őket... átmenet, elegyedés és nyugtalan tétovaság tanyázik ezekben a paraszttársadalmakban” — írja a 30-as évek vége felé Erdei Ferenc a közép-európai parasztságról. (*Erdei Ferenc: Parasztkok.*)

A nagybirtokok árnyékában húzódó kis paraszti gazdaságok számára a két világháború között maga a megmaradás is elég küzdelmet jelentett. Egyes vidékeken az egykézés (Ormánság, Sárköz, Duna mente), másutt a tömeges el- és kivándorlás — vagyis menekülés a paraszti sorstól — jelentett némi kiutat az agrárnépesség számára. Jellemző példa, hogy a népszaporodás 1934-ben (10 000 lakosra 208 élveszületés esik) a felét sem éri el az 1890. évinek (10 000 lakosra 440 élveszületés esett).

Mindezek ellenére elszigetelt törekvések eredményeként a gazdálkodási hagyományok továbbfejlődésével és megújulásával, sőt egy-egy vidék népességének „kollektív szakemberré válásával” is találkozunk. (Makói hagymások, gyulai zöldségesek, a Duna—Tisza közének gyümölcs- és szőlőgazdái, csányi dinnyések, kaposvölgyi szarvasmarha-tenyésztők, szegedi, kalocsai és cecei paprikatermelők, szabolcsi almások stb.) A parasztságnak ez a belső megújulása — speciális szakismereten alapuló fejlődése — azonban csak egy-egy vidéken és eléggé elszigetelten történt, s abban is döntő szerepet a környezet adta lehetőségek felismerése és a szociális kényszer játszottak. A két világháború között általános tendencia azonban az, hogy aki teheti, menekül a paraszti munkától.

A második világháborút megelőzően a népi írók kezdeményezéséből jelentős társadalmi mozgalom született a falu általános műveltségének s ezen belül a parasztság szakképzettségének növelésére. A népfőiskolákat a már-már elkerülhetetlen földreform előkészítésére szánták. E társadalmi nyomás enyhítésére a kormányzat és az egyházak is növelték a téli gazdasági iskolák, illetve a gazdakörök és továbbképzők számát. Az igazi fordulatot azonban e téren is — mint mindenütt — a felzabadulás és a földosztás jelentette. A paraszti álmok igazi talajt kaptak s megkezdődhetett valóra váltásuk.

Annak ellenére, hogy az elpusztult ország szinte minden terhe a mezőgazdaságot nyomta, a fölszabadult és földhöz juttatott parasztság — nagy áldozatok árán ugyan, de — alapot teremtett a továbblépéshez. Ebben az időben a mezőgazdaság biztosította az export és a jóvátétel nagy részét, a növekvő ipar munkaerőigényét, s végül a mezőgazdaság termelte az ország gazdasági fejlődéséhez szükséges tőkét az iparnak.

S mind e terhek mellett a magyar parasztság sohasem állt még annyira készenlétben minden új befogadására, mint akkor, s talán sohasem tanult még földművelésből, állattenyésztésből annyi újat, mint az időben.

Később a termelőszövetkezetek és állami gazdaságok irányító és gazdasági funkcionáriusai szükségszerűen autodidaktákból, munkakörük betöltéséhez szükséges iskolázottsággal és szakképzettséggel nem rendelkező emberekből váltak vezetőkké. Közelükben senki sem volt, akitől az irányítómunkához szükséges tapasztalatokat és ismereteket elsajátíthatták volna. Ehhez járultak még a különböző érdekekből állandóan zajló leváltások és vezetőcserék, amelyek bizonytalanná tették a helyzetet, és a rövid távú, „zsaroló” gazdálkodásra ösztönöztek.

A mezőgazdaság — mondhatni — taszítóerővé válik, s a falusi lakosság jelentős része az iparban keres megélhetést, ami tendenciájában természetes következménye

a fejlődésnek, torzzá csak a rendkívül gyors ütem teszi. Hiszen amíg 1949-ben az ország népességének fele, addig 20 év múlva már csak egynegyede él a mezőgazdaságból. A keresők életkor szerinti összetételét tekintve szintén itt lettek a legrosszabbak az arányok. Zömében az 50 év felettiek és nők maradtak a mezőgazdaságban. Ez a tendencia mindmáig tart, noha mértéke egyre csökkenő, sőt visszavándorlással is találkozunk. Amíg 1961-ben az ország 4205 téésének 1 millió 128 ezer tagja volt, addig a taglétszám 1967-re 641 ezer főre csökkent, de 1969-re 650 ezer főre növekedett. Úgy látszik, hogy a téések a tagság számarányát tekintve stabilizálódnak, s e téren nagyobb változások a jövőben nem várhatók.

Döntő jelentőségű viszont a minőségi változás. Minőségi követelmény támasztása egy olyan gazdasági ág művelőivel szemben, amely mindeddig a legmostohább életkörülményeket nyújtotta számukra, bizony nem egyszerű feladat. Szükségessé teszi jelenlegi helyzetének tisztázását, azon tényezők megvilágítását, amelyek a mezőgazdaságban maradás mellett, illetve ellene szólnak, s végül a mezőgazdasági szakmák választásának motívumait.

Dolgozatom további részében erre kívánok — jelzésszerűen — válaszokat keresni részben saját, részben a csurgói járás községeiben végzett falukutatásunk tapasztalatai alapján.*

AZ AGRÁRPÁLYÁK VONZÁSA

A hagyományok s a parasztság önszemlélete semmiképpen sem kedvez a mezőgazdasági pályaaorientációnak. Ezt mutatják az országos statisztikai adatok is.

Figyelemre méltó, hogy míg az általános iskolások és középiskolások száma az utóbbi években számottevően csökkent, addig a szakmunkástanulók száma jelentősen növekedett. Nem tart evvel lépést az arányaiban amúgy is kicsi mezőgazdasági szakképzés, annak ellenére, hogy a gyakorlati oktatásban részesülő általános iskolai tanulóknak több mint a fele mezőgazdasági gyakorlaton vesz részt.

Ismeretes, hogy az elkövetkezendő évtizedben háromszor annyi szakmunkásra és szaktechnikusra lesz szüksége a mezőgazdaságunknak, mint ahányan e munkakörökben jelenleg dolgoznak. Azt, hogy honnan és hogyan toborzódik ez az emberanyag, ma még nem látjuk világosan. Annyit tudunk, hogy jelenleg a mezőgazdasági pályák közül az ipari jellegűek a legvonzóbbak (növénytermelő gépész, mezőgazdasági gépszerelő), s rajtuk kívül a kertészeti szakmáknak van némi vonzereje. A szükségletekhez képest messze elmarad az állattenyésztés és növénytermelés ágazatainak szakember-utánpótlása.

A csurgói felmérés eredményei szerint a pályaválasztásra készülő falusi családok hazánk e tipikusan agrárjellegű vidékén is erősen szórt, több tényező által befolyásolt válaszokat adtak. A pályaaorientációra legerősebben a község általános gazdasági helyzete és művelődési hagyományai hatottak, és csak ez után következett a család társadalmi helyzete. Így pl. a gazdaságilag erősebb és nagyobb gazdasági tradíciókkal, művelődési törekvésekkel rendelkező Porrogon a válaszadók közel kétharmada kíván középiskolában, illetve egyetemen tovább tanulni, míg a hajdani cselédközségben — Berzencén, ahol ilyen hagyományok nincsenek — a válaszolók kétharmada nem tudott válaszolni, vagy kitérő választ adott kérdésünkre. E határmenti falvakban igen korlátozott azoknak a pályáknak a száma, melyekkel akár a szülő, akár a gyerek közelebbről megismerkedhetne. Kiemelt jelentősége van tehát annak, hogy minél szélesebb körű és pontos információkat kapjanak az egyes pályákról, a pálya perspektíváiról. Olyat, amelynek segítségével fel tudják mérni, hogy a gyerek megfelel-e a pályával szemben támasztott követelményeknek, s egyben azt is, hogy „mennyre találja meg a számítását”.

* Az ELTE BTK Falukutató Csoportja 1970 nyarán 3 hétig falukutató munkát végzett a csurgói járásban (l. erről bővebben a Valóság 1971/10. számában a „Falukutató egyetemisták Somogyban” című válogatást). Tanulmányom megírásához elsősorban az ott gyűjtött anyagokat és korábbi tapasztalataimat használtam fel.

Arra a kérdésünkre, hogy kihez fordulnak tanácsért a gyerek tovább tanulása ügyében, a kérdezettek 40%-a nemleges választ adott. Vagyis senkihez nem fordulnak, 32% az iskolához, tanárokhoz, 13% a család többi tagjához, ismerősökhöz, 8% nem válaszolt a kérdésre, a többiek egyéb válaszokat adtak. Még érdekesebb válaszokat kaptunk a döntésre vonatkozó kérdésünkre. Eszerint 45%-ban egyedül a gyerek dönti el pályáját, a válaszok 25%-ában a szülők, 20%-ban közösen döntenek el, 10%-ban kiterő választ adtak. E válaszokon lemérhető a szülők és pedagógusok kapcsolata és az iskola csökkentebb pályaorientáló szerepe. Még szomorúbb a kép, ha a fenti válaszokat összevetjük a döntéssel. Gyakorlatilag az, hogy tanácsért senkihez sem fordulnak, annyit jelent, hogy a szülők 13—14 éves korú gyermekeikre hagyják a döntést. Felelőtlenül hagyják magára a sorsdöntő időszakban, amikor fontos tanácsokra, segítségre lenne szüksége. Mert a szülők képtelenek követni a gyors változásokat. Nincs személy vagy intézmény, amelyben igazán megbíznának, s amelytől értékrendjüket befolyásoló tanácsokat elfogadnának úgy, hogy azt szülői meggyőződéssel és tekintéllyel erősítve adnák tovább gyermekeiknek.

Ezek után érdemes áttekintnünk a válaszokat arra a kérdésünkre, hogy milyen pályára, s miért adnák a szülők gyermekeiket. A megkérdezettek 20%-a diplomás, 21%-a érettségít követelő pályára adná gyermekét. Itt az indokok között leggyakoribb (a válaszadónak több mint a fele érvelt így) az „ehhez van kedve, tehetsége, ez tetszett neki” típusú válasz. A válaszadók egynegyede elsősorban a parasztszülők a „ne legyen paraszt, könnyebben keresse meg a kenyerét” típusú válasszal indokolták a választást. Ipari tanulónak, illetve ipari pályára a gyermekek 20%-át küldenék, szolgáltatói munkakörbe (fodrász, boltos stb.) 8%-át, 10%-át olyan határszaktmákra, amelyek iparban és mezőgazdaságban egyaránt használhatók. A többiek (20%) bizonytalan választ adtak, illetve nem tudták megmondani, milyen pályát szánának gyermeküknek. Az indokok között leggyakoribb volt, hogy nem tudtak indokolni (30%). Rögtön ezt követi a „ne legyen paraszt, könnyebben keresse meg a kenyerét, mint mi” típusú válasz (28%), és ezt követi (20%) az „ehhez van kedve, tehetsége” típusú válasz. Kisebb számban szerepel az indokok között az „itt van jövője, érvényesülése”, a „több fizetés, kötött munkaidő” a „szép pálya” és még sok egyéb típusú válasz.

A válaszolók között szinte alig akadt szülő — nem egészen 5% —, aki termelőszövetkezetben is szívesen látná gyermekét. Természetesen potenciális utánpótlásnak tekinthetők mindazok, akik a határszaktmákban tanulnak tovább, és azok, akik bizonytalanok, nem tudják, milyen pályát választanak. Ehhez azonban a téeszeknek olyan munka- és életkörülményeket kell biztosítaniuk, amely a fiatalok elvárásainak megfelel. Bizonyos, hogy egy szűk körű vizsgálat nem adhat elegendő alapot általános következtetésekre, de érzékeltethet meglevő vagy kibontakozó tendenciákat, törekvéseket.

Eljutottunk tehát addig, hogy a falusi fiatalok (többségükben téesztagok gyermekei) nem, vagy csak igen kis hányadban akarnak a mezőgazdaságban maradni. A mezőgazdasági szakképzést nem ismerik, nem akarnak benne részt venni.

Az agrárpályáknak tehát alig van vonzása.

Miért? — kérdezhetnénk, hiszen tudjuk, hogy országosan alig van különbség a munkások és parasztok életszínvonalá között. Lássuk hát, miért is?

A KERESÉT

Annak ellenére, hogy a mezőgazdasági népesség életszínvonalá az utóbbi időben láthatóan javult, még mindig jelentősek a különbségek termelőszövetkezetenként. Ugyanazért a munkáért attól függően, hogy melyik téeszben végzi el a tag, kaphat kétszeres, háromszoros, sőt! ötszörös bért is. Ez érezhető feszültséget okoz szomszédos téeszek között, valamint ipari üzemek és téeszek viszonyában. Munkaerő-vándorlást okoz, aminek irányát és következményét nem kell bővebben fejtegetnünk. Egy vonatkozását azonban mégis.

A jó és legjobb téeszek ma már meg tudják fizetni s meg is fizetik az ipari bérszintet szakmunkásaiknak, így ezekben többnyire bekövetkezett a jelenlegi szinten optimális vagy ahhoz közelítő szakemberlétszám. A szakember-utánpótlásban tehát nem érdekeltek, hiszen számukra az jó pénzért megszerezhető, s nem kell a kiképztetés gondját a nyakukba venni. Ezt egyik téesz elnöke gazdasági érvekkel is alátámasztotta. Szerinte a mezőgazdaságban felhasznált ipari eredetű anyagok árának néha öt-hatszorosára emelése visszafogja a téeszek műszaki fejlesztését, s ez a fék gátlólag hat az agrárszakképzésre is. Nem követeli nagyobb számban a minél frissebb, szélesebb látókörű szakembereket. A közepes vagy gyenge téeszek azonban nem tudják megfizetni belső bérezési aránytalanságok nélkül megfelelő szinten a szakmunkát, ezért számolnunk kell azzal, hogy csábítóbb ajánlatokra jelenlegi gárdájuk is elhagyja őket. A másik veszély, hogy a szakmunkáért fizetett aránytalanul magasabb jövedelem olyan munkahelyi feszültségekhez vezet, ami óhatatlanul megbosszulja magát, ha a téesz nem tud olyan dinamikus fejlődést produkálni, amelyben a bérezési egyenletlenségek fokanként kiküszöbölhetők.

A MUNKAKÖRÜLMÉNYEK

Ide sorolom mindazon tényezőket, amelyek az egyén viszonyát a munka tárgyához megszabják. (Munkahely, munkaeszközök, munkaszervezés, munkakör, felelősség, megbecsülés, demokratizmus stb.) Hegedüs András több cikke méltán foglalkozott e nagy jelentőségű problémával. Itt a kérdés helyi vonatkozásait tárgyaljuk.

A munkahelyi körülményeket tekintve egyetlen községben sem találtunk ki-egyensúlyozott viszonyokat. Általában a vezetőség és tagság, de néhol az idősebb szakképzetlen és fiatalabb szakképzett dolgozók közötti feszültség jellemző. Nem alakult ki még a téeszek belső struktúrája, s ezen belül is legbizonytalanabb a kishatóságú fiatalság helyzete. Hiszen speciális szaktudásuk a fizetésben kifejeződik, de nem a közösségi elismerésben és a struktúrában elfoglalt helyben. Igaz, hogy ma már az idősebbek sincsenek abban a helyzetben, mint akár 10 évvel ezelőtt is, amikor az évekkel és a korrallal felhalmozott tapasztalat felért bármilyen szaktudással, hiszen a téeszek is a hagyományos gazdálkodást folytatták.

Ez a helyzet mára erősen megváltozott, de a tradíciók tartják magukat, mert az idősebbek nem hajlandók tudomásul venni a változást. Mivel számban sokszorososan felülmúlják a fiatalokat, ők válnak a „közvélemény” irányítói téeszben, faluban egyaránt. A munkahelyek egészségtelen korstruktúráját, kedvezőtlen emberi viszonyait kiegészítő rossz munkaszervezés, korszerűtlen munkaeszközök és 10–12 órás munkanap, nem csábítja a fiatalokat a téeszekbe.

A PÁLYA PRESZTÍZSE

Igen jelentős motívumot jelentenek a fiatalok pályaválasztásában azok a tényezők, amelyek megszabják, hogy egy adott szakma a szakmai hierarchiában milyen helyet foglal el, hogyan értékeli azt a kortársi és a köztudat. Talán mondanunk sem kellene, hogy a mezőgazdasági pályák a legalsó grádicson helyezkednek el, ami nemcsak munkahelyi, de társadalmi státust is jelent. Befolyásolja például a párválasztást, a baráti kör alakulását stb. Nem véletlen, hogy a munkaügyi minisztérium egy országos jellegű vizsgálatában, amely a saját szakmával való elégedettség, illetve elégedetlenség mértékét regisztrálta, a mezőgazdasági szakmában dolgozókat a legelégedetlenebbek között találjuk, s itt volt a legnagyobb (42%-os) a szakmunkástanulók lemorzsolódása (1971).

VÁLSÁG ÉS BIZONYTALANSÁG

A fentieken kívül felmérhetetlen hatása van a biztonságtudatnak. A magyar agrárnépesség az utóbbi fél évszázadban olyan válságokat élt át, amelyek teljesen labilissá tették helyzetét. Meggyűlölte önmaga paraszti létét, kiszolgáltatottságát, és

utódait „biztonságban” szeretné tudni. Ezt a biztonságot mai fogalmai szerint „a jó ipari szakma” jelenti, amire „mindig szükség van”. A téeszek a váltakozó gazdálkodási körülmények, átvételi és ipari árak közepette máig sem tudtak stabilizálódni, s egy-egy évi előreugrás, majd azt követő visszaesés állandóan szítja a tagok bizonytalanságérzetét és bizalmatlanságát. Két község kivételével a biztonságot — a megélhetés biztonságát is beleértve — egyedül a háztáji jelenti, ami viszont a fiatalokat nem vonzza úgy, mint szüleiket. A bizonytalansági tényezők közé soroljuk a mezőgazdasági munka idényjellegét, azt, hogy természeténél és jelenlegi szervezettségénél fogva nem tud egész éven át stabil keresetet, elfoglaltságot biztosítani. Mindemellett a téesztagok társadalmi és civilizációs körülményei (pl. a szociális, egészségügyi és kulturális szolgáltatások színvonala, a mezőgazdasági népesség nyugdíja stb.) jóval rosszabbak az összes többi társadalmi rétegénél. (Jelmező adat, hogy a tagság évi összes pénzbevitelének még ma is alig több mint egyharmada származik közvetlenül a termelőszövetkezetekből, a többit nagyrészt a háztáji adja. Ez azonban annyit jelent, hogy az agrárnépességnek ahhoz, hogy jövedelme elérje a többi rétegeket, kétszeresen meg kell dolgoznia. Egyszer a termelőszövetkezetben, és egyszer a háztájiban.)

A fenti tényezők együttes hatásának köszönhető, hogy a vizsgált községekben a téesztagok életkorai átlagát tekintve csak egy olyan téesz akadt, ahol az nem haladta meg az 55. életét. Évekkel ezelőtt még nem volt ilyen rossz a helyzet, az azóta eltelt idő azonban nemcsak a tagság öregedésével, hanem a munkaképes korúak elvándorlásával is együtt járt. Amíg 1961-ben a téeszszítés befejezésekor 4042 családból 4727 tag dolgozott a téeszekben, addig ez 1970-re 3205 családra és 3701 tagra csökkent, vagyis a családok és a tagság több mint egyötöde elhagyta a téeszeket. Az életkori átlagok elkeserítően mutatják, hogy a jelenlegi tagságnak közel kétharmad része rövidesen nyugdíjba vonul, vagy jelentős százalékból (30—45%) már ma is nyugdíjas.

Az idősebbek nyomasztó túlsúlya, állandó kontrollja és kritikája, amellyel a régi erkölcsi és társadalmi normatívákat kívánják érvényesíteni — nagyon megnehezíti az új faluközösségek kialakulását.

Nem csoda tehát, hogy a faluban maradáshoz és evvel együtt a mezőgazdasági szakmunkát a fiatalok nem tekintik élethivatásnak. Apáik, sőt nagyapáik nemzedékének sorsszerű utódlását érzik ebben, s nem vállalják. A mezőgazdasági szakutánpótlás minőségi kiválasztásáról tehát nem lehet szó, esetleg arról, hogy ha valaki képességei, kötöttségei, körülményei folytán nem méhet máskéfé, akkor itt szakmunkaerővé váljon.

AKIK OTTHON MARADTAK

Az okok, amelyek a mezőgazdasági pályák elhagyására ösztönöznek, úgy látszik, indokoltak. De azért vannak — ha nem is sokan —, akik a téeszben maradnak. Őket mi ösztönzi?

A szülőkről való gondoskodás szándéka az egyik legfontosabb tényező ma is, bár megállapítható, hogy az utóbbi 10 évben ennek tartóereje csökkent legjobban. Családi beszélgetéseink leggyakoribb témája volt az elhagyott öregek magányossága, szomorú helyzete, félelme a holnaptól; illetve példázatok sora a fiatalok hálátlanságáról. A fiatalok nemtörődömsége, ha egyénileg megrovandó is, tendenciájában érthető, és magyarázható a városi adaptálódás és az életmódváltás nehézségeivel, a lakás és a mindennapi megélhetés gondjaival. A szülők mindezt nem látják világosan, csak azt, hogy a faluban maradt fiatalok és szüleik hogyan segítik kölcsönösen egymást.

Így lehet, hogy amikor azt kérdeztük, mit tartanak gyermekeik életében legfontosabbnak a „becsületes munka” mellett, a szülők többsége azt válaszolta, hogy „közel legyen a szülőkhöz és tartson össze a családjával”. Tehát amíg egyik oldalon

menekítenék gyermekeiket a mezőgazdasági munkától, a másik oldalon a faluban szeretnék tartani, hiszen elköltözni csak kevesen költöznének gyermekeikkel. Mivel helyben a téészen kívül más munkalehetőség nincs, az ellentmondás feloldása mind a szülők, mind gyermekeik számára legalább akkora gondot jelent, mint maga a pályaválasztás. A fenti okon kívül a *szociális tényezők* is jelentős szerepet játszanak az otthon maradásban. A szülők mellett könnyebb az indulás, a családalapítás, a lakásszerzés, a gyermeknevelés stb. Nem kell beilleszkedési gondokkal küszködni, vállalva a városi talajtalanúság egyénileg fojtogató érzését és a kétlakiaságot.

Akik tehát otthon maradnak, munkahelyet keresnek a téészekben. Ez azonban nehéz, mert még nem alakult ki a termelőegységeken belüli klasszikus munkamegosztás. Vonzása csak az ipari jellegű munkakörülményeket és munkát adó gépszerelői és traktoros pályáknak van.

Nagyobb összefüggésben azt is látnunk kell, hogy míg országos átlagban 2400 kat. h.-ra jut egy felsőfokú szakember (1971), s a Budapesten és környékén működő téészek irányító-vezető munkaköreit betöltő szakemberek fele egyetemi végzettségű, addig Somogyban csak 17%-os ez az arány. Ez kihat a munkaszervezésre és a munkaerő-utánpótlásra is, amit nagymértékben befolyásol a vezetők tágabb perspektívában való gondolkodása, átlátóképessége és realitásérzéke. Ugyanis mindaddig, amíg a vezetők nem akarnak változtatni s egyben a téészek munkaszervezetét nem próbálják úgy alakítani, hogy a faluközösségekben évszázadokon át ható tekintély-elvi és demokratikus tendenciákból az utóbbit erősítsék úgy, hogy a tagság és a gazdaság igényelte stabilitást is biztosítsák, addig a ráhatási formák közül elsősorban a kényszer (fizikai és morális), és a szabályok iránti engedelmisség dominál. Olyan kísérletekkel már most is találkozunk, amelyben a ráhatás újabb, eredményesebb módszereit igyekeztek alkalmazni.

A kialakultabb munkaköröknél ennek pozitív hatásával is találkozunk, amely a téészt e munkakörök bővítésére serkentené, az egyén számára pedig önállóságot, a részvétel és felelősség örömet jelentette. A probléma az, hogy ez ma még csak néhány szakmára és szakmunkásra érvényes, de nem érvényes a többiekre, akik úgy végeznek szakmunkát, hogy nem is tudnak róla, és környezetük sem ösztönzi őket annak tökéletesebb elsajátítására. A „szakmaként” elismert munkakörökön belül is nagy gond mindenütt a szakmai szint különbözősége, ami akadályozza az egészséges szakmai-munkahelyi légkör kialakulását és a jobb együttműködést.

Nézzük meg példaként az ún. „gépes” szakmákat. Az 1960-as évekhez viszonyítva e téészek gépparkja mintegy nyolc-tízszeresére növekedett, ami együtt járt a „gépes” szakemberállomány hasonló mértékű növekedésével. Vagyis a téészeknek a tagság állandó csökkenése mellett gondoskodniuk kellett a szakmunkaerőről.

A gépállomások felosztásával felszabaduló munkaerő némi segítséget jelentett, de ezek többségét az egyre apadó tagságból kellett 3–4 hónapos tanfolyamokon kiképeztetni, majd ilyen gyenge előképzettséggel foglalkoztatni az új gépeken vagy a műhelyekben. Ennek ellenére ezek a szakmai kollektívák helytálltak, elősegítették a téészek stabilizálódását, s maguk is sokat fejlődtek. Jelenleg a szakmai csoportok belső normáit, értékrendszerét ők szabják meg, ami viszont már nem kedvező a bekerülő fiatal szakmunkások szempontjából. Okait az alábbiakban soroljuk fel:

1. A rutinfeladatok ellátásán túl többnyire nincs meg a felkészültségük az új szakmai munkákra, ezért óvakodnak az új technológiáktól és az új gépektől.
2. A fiatalok nem találnak közöttük olyan patronálókra, akik kellő szakmai tapasztalattal és intellektuális igénytel vezetnék őket, segítenék beilleszkedésüket.
3. A fiatalok alaposabb szakmai képzettségét — óhatatlanul — ellenérzéssel és fenntartással fogadják, s ha azok nem találnak szövetségesre, előbb-utóbb kiközösítik őket.
4. A munkában — mivel tekintélyelvűség uralkodik, aminek alapja az életkor — a fiatalabbakkal végezteszik a tanulásra legkevésbé alkalmas, „tisztogató” munkákat.

Ezek tehát nem olyan munkahelyi kollektívák, ahova a fiatalok könnyen beilleszkehetnek. A legifjabbak elbeszéléseiből kitűnik, hogy helyzetüket megaláznak érzik, de az idősebbek sem elégedettek magukkal. Ami arra utal, hogy kénytelen-kelletlen a későbbi generációknak is alkalmazkodni kell a fiatalabbakhoz.

Ezt kimondva-kimondatlanul megfogalmazták mindazok, akik perspektívájában nézték a téesz szakmunkás-utánpótlását. A téeszeknek, ha vonzóvá akarják tenni a mezőgazdasági szakmákat a fiatalság előtt, az eddiginél jóval több figyelmet kell fordítaniuk az emberi viszonyokra és a mezőgazdasági szakmák szakmai és társadalmi presztízsének növelésére. Nemcsak fizetésben, jobb munkakörülményekben, szociális és kulturális juttatásokban kell tükröződnie a megbecsülésnek, hanem az emberi közösségek és viszonyok olyan harmóniájában, ahol mindenki érzi önmaga helyét és szerepét, s ahol csak segítik életében, alkotó szándékainak megvalósításában.

A téeszeket eddig a nagy mennyiség tartotta fenn. Most, a minőségi átállás időszakában, életképes csak az marad, amelyik gyorsan ki tudja alakítani új termelési profilját és előteremti az ahhoz szükséges fiatal szakmunkásgárdát. Nem kis dolog. Az ország jövője, holnapi kenyere függ ettől.

